

Сандра Р. Тешовић¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за научноистраживачки рад
ORCID 0009-0001-2131-7803

(ДЕ)КОНСТРУКЦИЈА ИДЕНТИТЕТА У РОМАНУ МАЛИНА ИНГЕБОРГ БАХМАН²

У раду се истражује процес тражења и дефинисања личног идентитета појединца у односу на утицај окружења. Корпус рада је роман *Малина* аустријске књижевнице Ингеборг Бахман, објављен 1971. године. Теоријски оквир чине теорије идеологије Луја Алтисера и Пјера Бурдијеа, као и теорија деконструкције Жака Дерида. При процесу анализе личних идентитета како нараторке тако и других ликова у роману, као структура које нису фиксне већ су стално подложне игри значења и интерпретације, применићемо Деридину теорију деконструкције. Уз помоћ Бурдијеових концепата хабитуса, поља и симболичког капитала објаснићемо како се идентитет ликова обликује унутар различитих друштвених и културних структура, док ћемо се Алтисеровим појмом интерпелације користити како бисмо објаснили на који начин идеолошке структуре присутне у роману конституишу појединце као субјекте. Узимајући у обзир период у ком роман настаје, интерпелација тада актуелних друштвених структура проматра се тумачењем динамике нараторкиног идентитета кроз приказ њеног кретања унутар друштвених норми, те интеракције са другим ликовима у роману, који као и она (не) препознају сопствене идентитете унутар датих оквира. Циљ рада јесте да покаже како Бахман (де)конструира личне идентитете својих ликова узимајући у обзир њихово окружење, при чему је фокус на главној јунакињи. Осим тога, рад такође испитује којој мери најпре протагонисткиња, а потом и други ликови, заиста могу утицати на поменути процес, као и колико на њега утичу друштвене околности периода описаног у роману.

Кључне речи: аустријска књижевност, Ингеборг Бахман, идентитет, деконструкција, хабитус, интерпелација

1. Увод

Завршетком Другог светског рата и крахом националсоцијализма у Немачкој, у Аустрији, земљи која је Московском декларацијом 1943. проглашена првом жртвом поменуте идеологије (Боц 1992: 88), све више постаје изражена тенденција ка конструисању националног идентитета таквог да се јасно може разликовати од пангерманског којег је пропагирао Трећи Рајх (Концет 2000: 47). Узимајући у обзир империјалистичко доба Хабсбурга, које је претходило националистичком периоду, конструисање националног идентитета у послератној Аустрији, такође праћено реконструкцијом друштва, одвијало се „ex nihilo”, то јест, без основа, будући да није постојао никакав претходно испробани модел на који би се аустријско друштво могло угледати (Концет 2000: 47).

Према речима аустријског историчара Герхарда Боца, Аустрија је од шездесетих година „научила да више не буде немачка” (Боц 1992: 85), те је генерација млађих писаца и интелектуалаца тог доба процесе конструкције националног

¹ sandra.tesovic@filum.kg.ac.rs

² Истраживање спроведено у раду финансирао је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2024. години број 451-03-66/2024-03/ 200198).

идентитета и реконструкције послератног друштва стога најпре видела као идеолошко средство. Уместо да поменуте процесе посматрају као покушај стварања скупа конституционалних начела заједничких свим грађанима Аустрије, они су их сматрали својеврсним оруђем чији је главни циљ потискивање непосредне прошлости (Концет 2000: 48).

Закључивањем државног уговора 1955. године, Аустрија бива званично проглашена неутралном земљом. Међутим, још у доба пре завршетка Другог светског рата, силе победнице сматрале су је својом интересном зоном, те су тако настале различите тежње да се Аустрија прикључи западном систему слободног тржишта, истовремено удаљавајући је од совјетског утицаја (Ленокс 2006: 299). Томе у прилог ишло је и сазнање да се већина аустријских држављана противи комунистичким вредностима, те је Маршалов план представљао погодно идеолошко средство за сузбијање ширења комунистичког утицаја на становништво, управо зато што је такав план обећавао нестанак класних сукоба друштвеном реконструкцијом, која би уследила као последица економског раста, што Вагнлајтнер назива „метаморфозом политике у економију” (Вагнлајтнер 2000: 2).

Како се читав процес (ре)конструкције друштва одразио на живот појединца испитаћемо на роману *Малина* (1971), ауторке Ингеборг Бахман. Предмет рада биће процес тражења и дефинисања личног идентитета појединца у односу на утицај окружења, који ћемо испитивати најпре на примеру нараторке, односно главне јунакиње, као и на примерима других ликова из романа. Теоријски оквир чине теорије идеологије Луја Алтисера и Пјера Бурдијеа, као и теорија деконструкције Жака Дерида. При процесу анализе личних идентитета како нараторке тако и других ликова у роману, као структура које нису фиксне, већ су стално подложне игри значења и интерпретације, применићемо Деридину теорију деконструкције. Уз помоћ Бурдијевих концепата хабитуса, поља и симболичког капитала објаснићемо како се идентитет ликова обликује унутар различитих друштвених и културних структура, док ћемо се Алтисеровим појмом интерпелације користити како бисмо објаснили на који начин идеолошке структуре присутне у роману конституишу појединце као субјекте. Узимајући у обзир период у ком роман настаје, интернализација тада актуелних друштвених структура проматра се тумачењем динамике нараторкиног идентитета кроз приказ њеног кретања унутар друштвених норми, те интеракције са другим ликовима у роману, који као и она (не) препознају сопствене идентитете унутар датих оквира. Циљ рада јесте да покаже како Бахман (де)конструише личне идентитете својих ликова узимајући у обзир њихово окружење, при чему је фокус на главној јунакињи. Осим тога, рад такође испитује у којој мери најпре протагонистиња, а потом и други ликови, заиста могу утицати на поменути процес, као и колико на њега утичу друштвене околности периода описаног у роману.

2. Теоријски оквир

2.1. Теорија деконструкције

Структуралност структуре је, све до тренутка који Дерида описује у есеју „Структура, знак и игра у дискурсу хуманистичких наука”, бивала редукована одређивањем центра или повезивањем са тачно утврђеним пореклом. Тако одређен центар имао је циљ да одржава поредак те структуре, као и да ограничи међусобну „игру” њених делова. Међутим, центар као такав, осим што омогућава, такође и затвара игру дате структуре, те замена њених елемената постаје немогу-

ћа. Иако чини њен средишњи део, центар ипак не припада структури као целини, парадоксално бивајући у њој и изван ње. На тај начин центрирана структура заправо представља већ „утемељену игру”, која као таква није подложна даљим променама, то јест, даљој игри значења (Дерида 1990: 131-132).

Догађај о ком Дерида говори, а који представља својеврсну прекретницу у разумевању појма структуре, био је тренутак када је структуралност структуре почела да се понавља, те је било неопходно преиспитати законе по којима се конституише њен центар. Будући да је центар истовремено унутар и изван ње, дошло је до настанка мишљења по коме не постоји центар, који такође не заузима никакво природно предодређено место, већ да може постојати само у оквиру постојеће игре знакова (Дерида 1990: 133-134). Дерида тако наводи да:

[...] у одсуству средишта или порекла, све постаје дискурс – под условом да се споразумемо о речи – то јест, систем у коме средишно означено, било изворно или трансцендентално, никада није потпуно присутно изван система разлика. Одсуство трансценденталног означеног проширује до у недоглед поље и игру означавања. (Дерида 1990: 134)

Са тим у вези, Дерида каже да „биће треба мислити као присутност или одсутност полазећи од могућности игре” (Дерида 1990: 152), јер игра је прелом у присутности. Да ли ће један елемент бити присутан, то зависи од означитеља (Дерида 1990: 152). Тако Дерида разликује два тумачења интерпретације. Прво се односи на тумачење чији је циљ да преиспита површинску структуру текста, његово порекло и очигледну тематику, док друго тумачење „утврђује игру” (Дерида 1990: 153), то јест, преиспитује оно што није речено, односно није присутно. Значење никад није финално, већ се увек изнова производи и нестаје (Дерида 1990: 153). Дерида тако разликује појмове „différence” и „différance” (Дерида 1990: 154). „Différance” је Деридин термин, иначе хомофон поменуте речи „différence” (франц. „разлика”), под којим се подразумева „механизам стварања значења у систему језика и у стварности који онемогућава отклањање њиховог разликовања” (Бужињска, Марковски 2009: 396).

У вези са постављеним циљевима нашег рада, Деридину теорију ћемо применити у контексту личних идентитета како нараторке тако и других ликова у роману, као структура које нису фиксне, већ су стално подложне игри значења и интерпретације, као и сама структура која се преиспитује и разматра. Као што Дерида истиче, у одсуству строго одређеног центра, значење, у овом случају – идентитет, није ништа више од производа игре разлика. Идентитети главне јунакиње и других ликова стално се производе, најчешће кроз међусобну интеракцију. Сви ликови у роману су на одређени начин део континуиране и динамичне „игре” која не дозвољава коначну дефиницију било ког идентитета, већ их стално доводи у питање и преиспитује. Као што смо већ поменули, Дерида разликује два тумачења интерпретације. При првом тумачењу анализира се површинска структура и очигледна тематика текста, док при другом долази до „утврђивања игре” (Дерида 1990: 153), то јест, до истраживања онога што је посредно уочљиво. Управо је друго тумачење изузетно важно при анализи идентитета како главне јунакиње, тако и осталих ликова у роману, јер њихови идентитети изнова бивају производима сталне игре означавања током континуираног процеса сопственог преиспитивања.

2.2. Алтисерова теорија идеологије и појам интерпелације

Алтисер у есеју „Идеологија и идеолошки државни апарати” наводи да је идеологија заправо „систем идеја и представа које доминирају умом човека или друштвене групе” (Алтисер 2009: 47), те да се схвата као илузија, односно сан, и да се стога види као имагинарна конструкција чији је статус потпуно једнак теоријском статусу сна код аутора пре Фројда (Алтисер 2009: 49–50).

Како би приступио централној тези о структури и функционисању идеологије, Алтисер представља две тезе. Прва се бави објектом који је представљен у имагинарној форми идеологије, док се друга бави материјалношћу идеологије. У првој тези Алтисер тврди да „идеологија представља имагинарни однос појединаца према њиховим реалним условима егзистенције” (Алтисер 2009: 53). Иако идеологије не кореспондирају са стварношћу, те представљају својеврсну илузију, оне ипак алудирају на стварност и стога би требало да буду интерпретиране како би се могла разоткрити реалност света која превазилази оквире њихове имагинарне представе (Алтисер 2009: 53–54). Тако људи кроз идеологију сами себи не представљају реалне услове своје егзистенције, већ заправо свој однос према тим условима. Тиме се у идеологији представља имагинарни однос тих индивидуа према реалним односима у којима живе, а не систем реалних односа који заправо управља егзистенцијом индивидуа (Алтисер 2009: 56). Стога, како даље наводи Алтисер, идеологија увек постоји у апарату и у његовој пракси или праксама, то јест, њена егзистенција је материјална (Алтисер 2009: 58).

Сваки „субјект” који има свест и способност веровања у идеје које његова свест у њему буди и које он слободно прихвата мора „делати у складу са својим идејама”, те стога као слободни субјект мора унети сопствене идеје у делатности своје материјалне праксе (Алтисер 2009: 59–60). Уколико индивидуа не чини оно што мора да чини као функцију онога у шта верује, то је зато што чини нешто друго, што, још увек као функција исте идеалистичке схеме, имплицира да она упоредо са овим идејама има и друге у складу са којима дела, што је одмах чини недоследном, циничном или перверзном (Алтисер 2009: 60). С тим у вези, Алтисер сматра да пракса не постоји осим у идеологији и путем ње, као и да идеологија не постоји осим путем субјекта и за субјекте. Тако долазимо до Алтисерове централне тезе, а то је да „идеологија интерпелира индивидуе као субјекте” (Алтисер 2009: 64).

„Сва идеологија интерпелира конкретне индивидуе као конкретне субјекте, путем функционисања категорије субјекта” (Алтисер 2009: 68), то јест, идеологија функционише тако што „регрутује” субјекте међу индивидуама или „трансформише” индивидуе у субјекте. Претварање индивидуе у субјект постиже управо интерпелацијом, која се може замислити као најобичније свакодневно позивање: „Хеј, ти тамо!” (Алтисер 2009: 69) Уколико се замишљена теоријска сцена одиграва на улици, позвана индивидуа ће се окренути, те ће самом физичком радњом постати субјекат, управо из разлога што је препознала да је позив био упућен њој, а не неком другом. Алтисер наводи да било да је реч о вербалном позиву или о звиждуку, позвана индивидуа увек препознаје да је управо она та коју позивају (Алтисер 2009: 69–70).

Будући да „идеологија од самог почетка ’увек и већ’ интерпелира индивидуе као субјекте” (Алтисер 2009: 71), индивидуе се у односу према њима могу посматрати као „апстрактне” (Алтисер 2009: 71). Индивидуа је позвана да прихвати улогу (слободног) субјекта, што подразумева прихватање своје позиције подређености и активно ангажовање у делима која то потврђују. Према Алти-

серу, субјекти свој идентитет изграђују кроз признавање и деловање у складу са захтевима своје подређености, што је основни механизам друштвене динамике (Алтисер 2009: 80).

Идентитети главне јунакиње, као и других ликова у роману, конструишу се унутар друштвених оквира који их обликују као субјекте. Иако су њихова постојања крајње индивидуална, она су истовремено рефлексција идеолошких структура које функционишу путем друштвених апарата. Главна јунакиња бива интерпелирана у своје друштвене улоге, што утиче на њено саморазумевање, као и на начин на који она интернализује друштвене норме. Осим нараторке, други ликови у роману такође пролазе кроз процес интерпелације. Њихови односи са главном јунакињом јасно показују како идеологија дефинише не само појединачне идентитете већ и односе међу ликовима, чинећи сваки аспект њиховог постојања материјално повезаним са друштвеним и идеолошким системима у којима живе. Алтисерова тврдња да „идеологија интерпелира индивидуе као субјекте” (Алтисер 2009: 64) омогућава нам да анализирамо како се идентитети у роману *Малина* формирају у односу на идеолошке структуре, као и да увидимо на који начин су друштвена очекивања утичу на процес формирања личног идентитета.

2.3. Концепции хабитуса, поља и симболичког капитала

Према теорији Пјера Бурдијеа, хабитус је систем уверења који појединац усваја кроз сопствена искуства у оквиру различитих институција, као што су, на пример, породица или школа. Поменути системи су другачији за сваког појединца и стога одређују начин поимања његове стварности, а сходно томе и како ће он реаговати у различитим ситуацијама (Бужињска, Марковски 2009: 573). Хабитус једне индивидуе обухвата њено понашање, као и начин размишљања, док такође одређује и на који начин ће њена прошлост утицати на њен став у будућности. Појединац пак није у могућности да поставља услове под којима се овај процес одвија, већ распон избора којима располаже најпре зависи од његове позиције у друштву. Шта ће појединац изабрати, зависи од распона доступних опција у том тренутку, његове способности да их примети, као и од његовог личног хабитуса, који је настао на основу претходних искустава (Гренфел 2000: 52–53).

Узевши у обзир да сваки избор појединца обликује његове садашње и будуће могућности, хабитусне структуре бивају несталне и променљиве. Друштвени миље којем индивидуа припада такође се развија на себи својствен начин, у чему учествује и она сама, те је стога неопходно разумети контекст унутар којег она дела како би се разумеле њене друштвене праксе, као и њихова поља (Гренфел 2000: 52–53).

Функција друштвених поља огледа се у процесу акумулације капитала који се у њима одвија, као и у различитим начинима којима се појединци служе како би задржали или унапредили свој друштвени положај. Према томе, Бурдије разликује четири врсте капитала, међу којима су: економски, културни, друштвени и симболички (Гренфел 2000: 69). Разлика између економског и симболичког капитала огледа се у томе што у случају економског капитала, робно-новчана размена искључиво представља „средство за постизање одређеног циља у виду профита, камате или плате” (Гренфел 2000: 103).

Симболички капитал, невидљиви облик друштвеног капитала који се манифестује кроз симболичка поља као што су знање, култура, укус или образовање, игра значајну улогу у одржавању друштвене неједнакости. Друштва успостављају системе вредности у оквиру поменутих симболичких поља, притом

успостављајући категорије „вредног“, „престижног“ или „лепог“. Такви системи, чије су вредности произвољне и врло често неправедне, служе репродукцији постојећих друштвених неједнакости. Стога, појединци који поседују доминантан симболички капитал имају предност у друштву. Процес који Бурдије назива „погрешним препознавањем“ (Гренфел 2000: 104) доводи до тога да се ове хијерархије вредности погрешно схвате као легитимне и природне, чинећи их средством „симболичког насиља“ (Гренфел 2000: 104) уз чију помоћ појединци који поседују капитал одржавају своје привилегије (Гренфел 2000: 104). У овом контексту, поља се могу посматрати као структуре које генеришу различите врсте симболичког капитала и контролишу како су ти капитали расподељени унутар друштва (Гренфел 2000: 105).

3. Анализа романа *Малина*

Роман *Малина* (1971) аустријске књижевнице Ингеборг Бахман састоји се из уводног и још три поглавља („Срећна са Иваном“, „Трећи човек“ и „О последњим стварима“). Уводном поглављу претходи списак најважнијих ликова који ће се појављивати у роману, а један од ликова је управо нараторка, која себе једноставно означава са „Ја“ (Бахман 2021: 7) и укратко говори о себи тако што таксативно наводи податке као што су „очи смеђе, коса плава, рођена у Клагенфурту“ (Бахман 2021: 7), као и да поседује „аустријски пасош издат од стране Министарства унутрашњих послова“ и „оверену потврду о држављанству“ (Бахман 2021: 7). Нешто касније у роману сазнајемо да је нараторка по занимању књижевница, као и да припада буржоаском друштвеном миљеу.

Стога, анализу започињемо у тренутку када нараторка пристаје да је интервјуише господин Милбауер, новинар *Бечких вечерњих новостии*, који је „бескрупулозно прешао код политичке конкуренције“, а који „користи сада касетофон, пуши БЕЛВЕДЕРЕ и не одбија виски“ (Бахман 2021: 69), иако је баш он један од најзаслужнијих за нарушавање нараторкиног угледа у јавности (Бахман 2021: 69). Будући да овај сегмент романа има облик интервјуа, при чему се најпре наводи питање које поставља господин Милбауер, а потом и нараторкин одговор, приметимо да ниједно питање заправо није формулисано, то јест, да ћемо пронаћи одговоре, док ће питања бити само нумерисана. Стога, у делу одговора на пето питање, опазивши неугодност која обузима господина Милбауера, као и претпоставивши да се он „већ можда прибојава за свој посао“ (Бахман 2021: 76), нараторка каже:

Увек радије кажем оно што се раније говорило: кућа Аустрија, јер би ми земља била превише велика, превише пространа, превише неудобна, земља кажем за мање јединице. Кад гледам кроз прозор воза, мислим како је овде земља лепа. Кад се приближава лето, желим да одем на село, у Салцбуршку област или Корушку. Јасно је шта се догађа са људима који живе у правим земљама, шта морају да носе на савести, чак и ако као појединци имају мало или немају никакве везе са срамним делима својих бучних земаља које пуцају од величине и не профитирају од ширења моћи и њених резерви. Живети у једној кући заједно са другима, већ је то довољно за страх. (Бахман 2021: 76)

„Кућа Аустрија“, историјски гледано, односи се на територију бившег Аустроугарског царства, које је престало да постоји још 1918. године. Након Другог светског рата многи делови некадашње Хабзбуршке монархије постали су делови земаља комунистичког уређења, као што су Мађарска, Чехословачка и Југославија. Због тога је било неопходно културу послератне Аустрије ограничити

искључиво на културу алпске регије, што је представљало потпуну супротност културној разноврсности Хабзбуршке монархије (Албрехт, Гече 2020: 289). Међутим, иако је поменуто доба одавно прошло, будући да се радња романа дешава двадесет година након завршетка рата, нараторка није у стању да прихвати нови идеолошки наратив којим друштвене структуре желе да изграде нови национални идентитет који нема никакве везе са пређашњим, космополитским аустро-угарским идентитетом.

Исказом „јасно је шта се догађа са људима који живе у правим земљама”, као и „шта морају да носе на савести” (Бахман 2021: 76), нараторка додатно наглашава немогућност позиционирања себе унутар идеолошког поља које тежи сопственом обликовању изван оквира непосредне прошлости. Поменути немогућност рефлектује фрагментацију субјективности и постепено раскривање идеолошких структура које покушавају да обликују њен идентитет. Њен покушај да се дистанцира од идеолошких апарата који конструишу њен идентитет одражава потребу за преиспитивањем односа између прошлости, садашњости и њихове идеолошке репрезентације, што одражава неусаглашеност између појединачног и колективног идентитета који пропагира владајућа идеологија. Како нараторка не увиђа своје место у поменутом систему, њена свест о немогућности прихватања идеолошког субјективитета постаје утемељење игре значења. Са тим у вези, на питање господина Милбауера о својој духовној мисији или задатку као аутора, нараторка одговара:

Од кога се овде може очекивати испуњење некаквог задатка, шта се овде може постићи неком мисијом! Па не може се ни замислити, мене то тотално притиска. Али можда сте Ви мислили на управљање или архивирање? Са палатама, замковима и музејима већ смо направили неки почетак, наша некропола је истражена, етикетирана, до најситнијих детаља описана на емајлираним таблама. Раније ниси никад могао да будеш сигуран које је Палата Траутсон, које Палата Строци, а где се налази Болница Св. Тројице и која им прича припада, али сада можеш да се пробијеш без већих знања и без водича, нису више потребна ни интимна познанства која су била неопходна да би се добио приступ у Палату Палфи или у леополдско крило замка Хофбург, требало би појачати управу. (Бахман 2021: 77)

Обележавањем објеката и приписивањем одређене приче сваком од њих долази до омасовљења искуства њихове посете, што нарочито погодује идеолошком условљавању појединаца који ова места посећују. Резултат омасовљеног искуства је нестанак ауре (Бењамин 1974: 119), што доводи до производње новог идеолошког апарата. У сада „истраженој, етикетираној некрополи” (Бахман 2021: 77) могуће је приступити свему. Симболички капитал у виду интимних познанстава, то јест, ексклузивитета посете оваквим местима, престаје да постоји и постаје јасно идеолошко средство уз помоћ ког владајуће друштвене структуре, односно репресивни идеолошки апарати врше свој утицај.

Стога је нараторкин исказ „требало би појачати управу” (Бахман 2021: 77) могуће схватити као ироничан, будући да она у наставку наводи како је „против сваке управе, против те бирократије у целом свету на коју се све свело, од људи и њихових одраза до кромпирових златица и њихових одраза” (Бахман 2021: 77-78). Служећи се иронијом, нараторка истовремено истиче своју одбојност према одређеним идеолошким апаратима, чије структуре на први поглед делују стабилно и затворено. Нараторка, иако није поборник владајућег идеолошког система, ипак остаје унутар њега, разматрајући његове оквире. Нараторкина иронична изјава представља својеврсну потврду њене свести о припадности датом систему, у исто време указујући на преиспитивање истог, те неприхватање

његових доминантних вредности. Неисцрпним пописивањем и означавањем најситнијих делова људског искуства, што нараторка пореди са кромпировим златицама и њиховим одразима, друштвене структуре обликују систем који редукује и поништава индивидуално искуство и уједно ствара униформисани, идеолошки обојени наратив, који се најпре огледа у потреби власти за естетизацијом (Бењамин 1974: 147) друштвених пракси погодних за његово одржавање.

Док господину Милбауеру бива све непријатније (Бахман 2021: 77), нараторка наставља са одговором:

Али овде је реч о нечему сасвим другом, о култској администрацији царства мртвих, не знам из ког разлога би Ви или ја требало да будемо поносни, зашто желимо да привучемо пажњу света фестивалима, свечаностима, музичким свечаностима, годишњицама, данима културе, свет не би имао паметнија посла него да намерно окреће главу да се не би уплашио, јер могле би да му се отворе очи, могао би, у најбољем случају, да схвати шта га чека, и што је овде тише, што у већој тајности раде наши гробари, што се све одвија скривеније, што се нечујније игра и изговара до краја, то ће права радозналост можда бити већа. (Бахман 2021: 78)

„Привлачење пажње света” (Бахман 2021: 78) одвија се у виду естетске производње (Џејмсон 2018: 18), чији су најочигледнији продукт различите културне манифестације. „Царство мртвих” (Бахман 2021: 78) тако постаје поље „култске администрације” чији циљ бива одржавање идеолошког апарата на власти, као и даље потчињавање индивидуа датој идеологији. Реакција нараторке сведочи о томе како интеграцијом естетске у робну производњу (Џејмсон 2018: 18) култура постаје производ који служи прикривању механизма контроле друштвене перцепције. „Гробари који раде у тајности” (Бахман 2021: 78) представљају могуће узурпаторе оваквог поретка, јер би „права радозналост” (Бахман 2021: 78) могла постати већа, што би допринело даљем отуђивању појединца од себе самога. Стога се нараторка пита:

Постоји ли духовно отуђивање? Има ли отуђени, уколико постоји отуђење, право на последње тешкоће при размишљању? Да ли се то још исплати? (Бахман 2021: 100)

Уколико се поново позовемо на Алтисерово становиште да идеологија представља имагинарни однос индивидуа према реалним односима у којима живе (Алтисер 2009: 56), тако самоотуђење појединца, у конкретном случају нараторке, тумачимо као својеврсни „симптом” (Јеги 2014: 68) који се јавља при немогућности присвајања друштвених улога од стране појединца (Јеги 2014: 68), што води његовом евентуалном искључивању од стране друштвеног миљеа коме припада. Јеги тврди да друштвене улоге нису те које отуђују индивидуу, већ немогућност адекватног индивидуалног изражаја кроз њих (Јеги 2014: 68). Иако начелно не прихвата друштвено наметнута становишта, нараторка се ипак пита да ли је и даље могуће очувати сопствени идентитет изван задатих идеолошких оквира. У случају да није, да ли индивидуа, пре него што се коначно „трансформише” у субјекат и препусти доминантном идеолошком апарату, има „право на последње тешкоће при размишљању” (Бахман 2021: 100)?

Нараторка осећа отуђење од улога које јој се намећу, јер оне не омогућавају њен аутентичан израз, већ представљају вештачку конструкцију која не одражава њено унутрашње стање. У тренутку када се пита: „Да ли се то још исплати?” (Бахман 2021: 100), она преиспитује могућност очувања сопственог идентитета изван идеолошких оквира. Нараторка се суочава са свеprisутним идеолошким захтевима који је желе учинити субјектом подложним испуњењу очекивања која друштво намеће, али она не може у потпуности да се препозна у њима. Нара-

торка не прихвата „преформулисане” друштвене улоге, већ их анализира, преиспитује и деконструише како би дошла до властитог израза. Она не прихвата пасивну позицију субјекта, већ активно преговара о свом месту у друштву. Кроз ову рефлексију, нараторка поставља и питање о „последњим тешкоћама при размишљању” (Бахман 2021: 100) као могућности да се још увек очува аутономија у свету где се на сваком кораку подразумева играње одређене идеолошки условљене улоге. Стога се нараторка не може потпуно уклопити у друштво, нити може потпуно одбацити норме које јој се намећу, што води сталној напетости између њене унутрашње потраге за смислом и спољног притиска.

Када нараторка отпугује код своје пријатељице Антоанете Алтенвил у Салцбуршку област, најпре примећује да „Антоанета сада вози јагуар” јер „енглеска возила једино ваљају” (Бахман 2021: 119), као и да Кристина Ванчур, такође њена пријатељица која је изнајмила кућу у истом месту, „непрестано јурца кроз кућу обмотана некаквом старом кецељом да се испод ње не би видела хаљина сан лоран” (Бахман 2021: 120), док код Мандлових у „livingroom”-у седи млади писац за којег Кети Мандл каже да је „outstanding” (Бахман 2021: 121).

Посматрајући друштво у којем се нашла, нараторка увиђа идеолошки јаз приказан контрастом возње „јагуаром”, возилом које представља оличење луксуза који приличи једној буржоаској породици, као и чињеницом да га Антоанета користи за возњу „неким околним путем” (Бахман 2021: 119) до Св. Волфганга. Такође, када оде у посету породици Мандл, нараторка иронично запажа како су Мандлови „из године у годину све већи Американци” (Бахман 2021: 121), што додатно подупиरे оно што Вагнлајтнер назива „метаморфозом политике у економију” (Вагнлајтнер 2000: 2), то јест, прихватање нових, капиталистичких вредности карактеристичних за западне силе победнице послератног периода. Јукстапозиција Кристинине Сан Лоран хаљине и старе кецеље којом је хаљина прекривена, назнака је хабитуса друштвеног миљеа чије привидно космополитске праксе остају у сенци регионалних, налик оним карактеристичним за завичајне филмове (нем. Heimatfilm), изузетно популарне током педесетих година прошлог века. Главна функција завичајних филмова била је да прикажу домовину као вечну, а њене грађане као способне да превазиђу сопствене страхове и несугласице, што би очувало њихов идентитет (Албрехт, Гече 2020: 110).

Управо такву слику нараторка препознаје у сопственом случају када одлази на вечеру код Алтенвилових:

Антоанетин принцип је, посебно у кући у Св. Волфгангу, придржавање старе бечке кухиње. Не дозвољава да јој се ништа разметљиво и модерно појави на столу, нити нешто француско, шпанско и италијанско, не могу те изненадити сувише размекшани шпагети као код Ванчурових или млитасти, тужни забајоне као код Мандлових. Вероватно да Антоанета дугује имену Алтенвил то што имена и јела остају аутентична и она зна да је већина гостију и рођака свесна њеног принципа. Чак и када бечки специјалитети више не би постојали, код Алтенвила ће се, докле год су живи, јести мармелада од шљива, кромпир на царски начин и хусарско печење, неће бити текуће воде нити централног грејања, лан, од кога су пешкири, биће ручно ткан и у кући ће се водити конверзација коју не треба побркати са 'разговорима', 'дискусијама', 'сусретима', него је то пород бестежинског причања у ваздух, што не омета варење и одржава добро расположење. (Бахман 2021: 123)

Сервирањем искључиво старе бечке кухиње, неувођењем текуће воде и централног грејања, коришћењем ручно тканих пешкира, као и „бестежинским причањем у ваздух” (Бахман 2021: 123), код Алтенвилових се одржава привид предатне традиције, што је у супротности са претходно описаним Антоанети-

ним понашањем. Стога, нараторка сведочи привржености друштва том привиду, који тако постаје модел производње „нечег стварног без порекла и стварности” (Бодријар 1991: 5). Производњом сопствене стварности, управо друштво које је ту стварност створило постаје њен субјект. Свесна ситуације у којој се налази, као и своје неспособности да се са једне стране прилагоди, а са друге одупре друштвеним околностима, нараторка такође покушава да одржи привид сопствене нормалности размишљањем како „мора да изгледа веома самоуверено”, буде „расположена” и да „нико овде не сме да је види са сивим лицем” (Бахман 2021: 122). Нараторка, свесна друштвених оквира у којима се креће, и даље покушава да одржи привид нормалности, што се огледа у њеним покушајима да буде „расположена” и да изгледа „самоуверено”, као да није унутар неке дубље кризе. Импулс ка усмерењу на спољашњи изглед и друштвену пригодност постаје својеврсни механизам самопројекције, који је део ширег друштвеног система у коме је нормалност стално редефинисана.

Како би могла да изгради свој идентитет у окружењу које често представља искључиво своје илузије стварности, нараторка тражи одређени облик отпора. Њен покушај да одржи свој идентитет кроз спољашње карактеристике, као што су „расположеност” и „самоувереност”, ипак се сусреће са ограничењима друштвених норми, које је приморавају да непрестано прилагођава своје поступке и ставове. Један од начина на који нараторка повезује личну ситуацију са ширим друштвеним процесима јесте у њеном разматрању потрошачке културе и естетске производње која је све више интегрисана у свакодневни живот. На пример, одлука да се у кући Алтенвилових задржи стари начин живота, без увођења модерних добара као што су централно грејање или текућа вода, постаје симболички израз отпора. Међутим, тај отпор није стваран, већ је само површинска реконструкција прошлости, која прикрива дубље структурне промене које се дешавају унутар друштва. Кроз поменути парадокс, нараторка је приморана да се суочи са разорним ефектима идеолошке контроле, који се огледају у њеној немогућности да се потпуно ослободи од друштвених улога које јој се намећу. У контексту Бодријаровог разматрања производње стварности, нараторка се на крају пита да ли су људски напори да се одржи идентификација са својим идентитетом уопште могући у друштву које производи све нове верзије стварности, које нису утемељене у реалности и самим тим немају порекло. У том контексту, њено самоотуђење представља симптом социјалне патологије, где људи више нису власници своје стварности, већ само њени потрошачи. Живећи у свету где се стварност и привид константно сучељавају и где „време уопште више није” (Бахман 2021: 137), нараторка уочава механизме симболичке моћи и идеологије који обликују њено искуство стварности и њен идентитет:

Ужасавала сам се великих црних кола, која су ме подсећала на тајне вожње, на шпијунажу, на злокобне запетљанције, тада се по Бечу причало да се ту одвија трговина, да се тргује људима, да увијени у тепихе нестају људи и папири, да свако и не знајући ради за неку од страна. Ниједна страна није била видљива. Свако ко је радио био је, не знајући то, проститутка, где ли сам то већ чула? Зашто сам се насмејала томе? Био је то почетак универзалне проституције. (Бахман 2021: 202)

Велика црна кола не само да изазивају страх већ представљају видљиви знак невидљивих структура моћи које контролишу друштво. Стварањем атмосфере неповерења и несигурности и трансформишући је потом у одређену врсту симболичке моћи, поменуте структуре потчињавају појединце, укључујући и нараторку, који сада прихватају своју улогу у друштву без отпора, често не схва-

тајући своје учешће у репродукцији те моћи, те претварајући сваког појединца у несвесног саучесника у друштвеном систему. Страх од непознатог и невидљивог постаје средство контроле, јер наводи људе да прихватају своје место у друштвеном поретку без критичког преиспитивања.

Сведочећи трансформацијама појединаца у пасивне потрошаче друштвене стварности, нараторка се све мање ослања на властити аутентични идентитет, јер је он већ утопљен у друштвене процесе који га непрестано редефинишу. У поменутом контексту, нараторка почиње да схвата да је стварност коју она доживљава постала не само идеолошки конструисана већ и укореењена у наративе, којих она више не може да се ослободи, јер их диктирају друштвени механизми моћи. Страх који нараторка осећа када размишља о „црним колима” није само страх од физичке опасности већ и метафора структура власти које конструишу стварност у којој појединац нужно губи сопствену индивидуалност. „Универзалном проституцијом” подрива се лични идентитет и способност појединца да критички вреднује своје поступке и улоге у одржавању друштвених структура. Њено самоотуђење није само резултат личне кризе већ и ефекат друштвене и идеолошке контроле која обликује сваког појединца у складу са својим интересима и потребама. У том смислу, нараторка, као и сви други, постаје део механизма који, мада носи привид стварности, суштински само производи реплике без икаквог значења.

4. Закључак

Како радња романа тече, нараторка постаје свеснија свог удела у оваквим друштвеним оквирима, што се најпре огледа у осећају тескобе који је константно прати. Искористивши Марксов израз „универзална проституција”, у његовим делима употребљен за описивање начина на који функционише најамни рад у капитализму (Ленокс 2006: 329), нараторка увиђа своје место у управо таквом систему, чији механизми експлоатације не отуђују само њен рад или тело већ на-против њену индивидуалност и способност за грађење критичког односа према својој околини.

Схвативши да је њена егзистенција нераздвојиви део механизма који редукује међуљудске односе на односе робе и профита, нараторку испуњава осећај беспомоћности, те она коначно прихвата своју улогу у систему као структурно предодређену и тешко променљиву. Стога нараторка назива друштво „највећим местом злочина” (Бахман 2021: 214), јер управо оно омогућава различите врсте експлоатације, будући да непрестано утире пут идеолошким апаратима који понављају старе и стварају нове механизме за одржавање тог процеса, док резултат свега бива (само)отуђење и коначно уништење личног идентитета појединца.

Литература

- Албрехт, Гече 2020: М. Albrecht, D. Götsche, *Bachmann-Handbuch. Leben – Werk – Wirkung*, Berlin: J. B. Metzler Verlag.
- Алтисер 2009: Л. Алтисер, *Идеологија и државни идеолошки апарати*, Лозница: Карпос.
- Бахман 2021: И. Бахман, *Малина*, Београд: Контраст.
- Бењамин 1974: W. Benjamin, *Eseji*, Beograd: Nolit.
- Бодријар 1991: Ж. Бодријар, *Симулакруми и симулација*, Нови Сад: Светови.

- Ботц 1992: G. Botz, Lebenslüge und nationale Identität im heutigen Österreich: Nationsbildung auf Kosten einer vertieften Aufarbeitung der NS-Vergangenheit, in: *History of European Ideas*, Vol. 15, No. 1-3, Oxfordshire: Taylor & Francis, 85–91.
- Бужинска, Марковски 2009: А. Бужинска, М. П. Марковски, *Књижевне теорије XX века*, Београд: Службени гласник.
- Вагнлајтнер 2000: R. Wagnleitner, *Coca-Colonization and the Cold War: The Cultural Mission of the United States in Austria After the Second World War*, Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Гренфел 2008: M. Grenfell, *Pierre Bourdieu. Key Concepts*, Stocksfield: Acumen.
- Дерида 1990: Ж. Дерида, *Бела митологија*, Нови Сад: Братство-Јединство.
- Јеги 2014: R. Jaeggi, *Alienation*, New York: Columbia University Press.
- Концет 2000: M. Konzett, *Encyclopaedia of German Literature*, Chicago and London: Fitzroy Dearborn Publishers.
- Ленокс 2006: S. Lennox, *Cemetery of the Murdered Daughters: Feminism, History, and Ingeborg Bachmann*, Boston: University of Massachusetts Press.
- Џејмсон 2018: F. Jameson, *Postmodernizam ili kulturna logika kasnog kapitalizma*, Zagreb: Arkzin.

(DE)KONSTRUKTION VON IDENTITÄT IM INGEBORG BACHMANN'S *MALINA*

Zusammenfassung

Die vorliegende Arbeit untersucht den Prozess der Suche und Konstruktion der persönlichen Identität eines Individuums im Hinblick auf den Einfluss von gesellschaftlichen Umständen und zwischenmenschlichen Beziehungen. Als Basis dient der Roman *Malina* der österreichischen Schriftstellerin Ingeborg Bachmann, der 1971 veröffentlicht wurde. Der theoretische Rahmen dieser Untersuchung stützt sich auf die Ideologietheorien von Pierre Bourdieu und Louis Althusser sowie auf Jacques Derridas Dekonstruktionstheorie. Zur Analyse der persönlichen Identitäten des Erzählers und der anderen Romanfiguren als Strukturen, die nicht feststehen, sondern einem beständigen Prozess der Bedeutungszuschreibung und Interpretation unterliegen, wird auf Derridas Theorie der Dekonstruktion als analytisches Instrument zur Untersuchung von Identitätskonstruktionen zurückgegriffen. Unter Rückgriff auf die Konzepte des Habitus, des Feldes und des symbolischen Kapitals von Pierre Bourdieu erfolgt eine Analyse der Identitätsbildung der Romanfiguren in Abhängigkeit von verschiedenen sozialen und kulturellen Kontexten. Das Konzept der Interpellation von Louis Althusser dient dabei der Erklärung, wie die dargestellten ideologischen Strukturen Individuen als Subjekte konstituieren und ihre Identität prägen. Unter Berücksichtigung der Entstehungszeit des Romans lässt sich eine Internalisierung der damaligen gesellschaftlichen Strukturen beobachten. Dies erfolgt durch die Darstellung der Bewegung der Erzählerin innerhalb der gesellschaftlichen Normen sowie ihrer Interaktion mit anderen Romanfiguren, die wie sie ihre eigene Identität innerhalb des vorgegebenen Rahmens (nicht) erkennen. Das Ziel dieser Arbeit ist es, aufzuzeigen, wie Bachmann die persönliche Identitäten ihrer Figuren unter Berücksichtigung ihres Umfelds (de)konstruiert, wobei der Schwerpunkt auf der Protagonistin liegt. Darüber hinaus wird untersucht, inwieweit die Protagonistin und auch andere Figuren diesen Prozess tatsächlich beeinflussen kann und wie stark sie von den gesellschaftlichen Umständen der im Roman dargestellten Zeit geprägt wird.

Schlüsselwörter: österreichische Literatur, Ingeborg Bachmann, Identität, Dekonstruktion, Habitus, Interpellation

Sandra R. Tešović